

ONTMOETINGEN

door
Arwen Dewilde

WALTER LOTENS

TEGENDRAADS REIZIGER

*Walter Lotens is freelance journalist en reisdier. De combinatie van een rusteloze natuur en een kritisch oog resulteerde in een boek, *Ticket naar Shangri-la* (voor bespreking zie p. 9). Het is een beschouwend boek over het fenomeen reizen geworden. De kritische kanttekeningen zijn er niet enkel voor de grote spelers in de reissector, maar ook voor de backpacker met de *Lonely Planet* in de hand. Reizen is immers geen synoniem voor het zoeken en vinden van de meest ongerepte en 'authentieke' plekjes en het bekijken van haar wonderlijke bewoners.*

Al is dat wel een erg herkenbaar verlangen. Een verlangen dat ongetwijfeld veel mensen de hort heeft opgejaagd. In het beste geval komt daarna het besef dat zo'n Shangri-la's onvindbaar zijn en ook het begrip 'reizen' een neteliger concept is dan eerst vermoed. Daarom is *Ticket naar Shangri-la* een behaarswaardig boek. Een gesprek met de auteur.

Ik vermoed dat ook jij ooit een Shangri-la zoeker was of tenminste op zoek naar ongerepte stukjes off the beaten track.

Neen. Er bestaat geen Shangri-la, geen eldorado, geen paradijs overzee, geen Atlantis, geen pays de cocaïne en dus ook geen ticket daar naartoe. Ik werd altijd wel gedreven door een grenzeloze nieuwsgierigheid naar mensen en dus ook naar de grote existentiële vragen die des mensen zijn. In de reissector wordt de Shangri-la mythe gecultiveerd omdat er bij veel mensen een drang leeft naar het ongerepte, het authentieke, naar het overstijgen van de beperktheden in het hier en nu, tout court naar zaken die ze in de eigen samenleving niet vinden. Dat is waarschijnlijk één van de redenen waarom voor de politieke activisten in de jaren zeventig en tachtig Cuba en Nicaragua zo'n aantrekkingskracht hadden. Waarom ook Nepal zo'n aantrekkingskracht heeft of had voor figuren als Inge Bracke over wie ik het in het eerste hoofdstuk uitvoerig heb. Voor haar echter was Nepal geen escapistische utopie: les choses de la vie bleven haar niet gespaard, maar dat heeft haar niet klein gekregen. Integendeel, ze kwam er sterker uit. Haar straatkinderenproject dat maar steeds groeit is een stukje concrete utopie, zoals de filosoof van de hoop Ernst Bloch dat noemt. Ik wil duidelijk onderscheid maken tussen die concrete utopie en het zoeken naar een onbestaand arcadia, naar een instant-utopie, die per definitie onvruchtbaar is omdat zij onmogelijkheden voor mogelijkheden aanziet. Mijn denken ligt veel meer in de lijn van de existentialistische filosofie zoals in het boek "Alle mensen zijn sterfelijk" van Simone de Beauvoir beschreven wordt. Ik wil niet onsterfelijk worden, want dat is onmenselijk. Om grensverleggend te kunnen zijn moeten er grenzen, limieten bestaan. Anders gaat de rek eruit. Dat is haar boodschap. Ook tijdens het reizen beleef je in veel intensere mate de beperktheid, de limieten maar ook de niet geringe mogelijkheden van de menselijke conditie.

Wat is volgens jou dan de conditie van het reiziger-zijn?

Tijdens een reis moet je voortdurend nieuwe indrukken verwerken en proberen je staande te houden als passant in een onbekende wereld met duistere spelregels. Ook al beleef je niet elke dag avonturen, toch blijft reizen een zeer vermoeiende onderneming, zowel lichamelijk als geestelijk. De romantiek van de reis is soms ver te zoeken als je na een nachtelijke rit met een lege maag, een volle blaas en een véél te zware rugzak op een druk busstation overvallen wordt door een jachtige meute cheap hotel verkopers. Soms word je moe van al dat gedoe en dan moet je terug naar huis. Heel wat backpackers die ik op de trail ontmoette zijn na zes maanden leeg, uitgereisd. De nieuwsgierigheid, die aan de basis ligt van een verkenning naar de andere, is weg. Het déjà vu-effect vloert hen. Ze zijn niet meer in staat nieuwe indrukken op te doen en te verwerken. Hun dagboekantekeningen worden slordiger en vertonen herhalingen. Reizen wordt een routinehandeling en daardoor een kopie van het dagelijkse leven.

Reizen is vooral veel niet zien. Hoe meer je rondtrekt, hoe meer je ook mist. Het fotoalbum of het dagboek van een reis is vaak een staalkaart van gemiste kansen. Reizen lijkt een beetje op ganzenbord spelen: de bewegingsruimte van de speler wordt beperkt door het aantal vakjes waarop hij kan terecht komen. Alleen de teerling individualiseert de stap die hij gaat zetten. Ook de zogenaamde onbeperkte mogelijkheden van het avontuurlijk reizen, al dan niet met rugzak en kapotte broek, kunnen herleid worden tot een beperkt aantal vakjes, zijnde bestemmingen of verbindingen.

Wie kiest voor een formule van sky-hopping (Brazilië in vijf bestemmingen bijvoorbeeld) of voor bus-hopping lijkt een beetje op een parachutist die gedropt wordt in een busstation van een onbekend stedelijk labyrint en die alleen een eigen koers kan uitzetten op basis van zijn kompas dat South American handbook of Lonely Planet heet. Wie als individuele toerist ergens landt, komt in contact met de grote en kleine vertegenwoordigers van de reiswereld, gaande van (fiets)taxichauffeurs tot hoteleigenaars, – en niet te vergeten minder eerbare beroepen – die je allemaal, gretig en gastvrij, in hun netten willen vangen. Samen bepalen zij de grenzen van het ganzenbord van de reis. Samen vormen al de vakjes een breed raster van de werkelijkheid waarop de protagonist van het spel, de toerist in al zijn verschijningsvormen,

ergens zal terechtkomen. Niemand ontsnapt aan de gedetermineerdheid én de oppervlakkigheid van het parachutistengevoel. Dat is eigen aan de conditie van het reiziger-zijn. Grenzeloos reizen bestaat niet.

In het boek trek je hard van leer, mij valt bijwijlen een gedesilluseerde toon op. Je schrijft zelfs expliciet: ‘Mijn denken over reizen kenmerkt zich door een grote mate van ambiguïteit. De meeste beelden op mijn netvlies veroorzaken bij mij zure oprispingen. Oprispingen over reizen zelf en over de context waarin dit spektakel plaatsvindt, met name een globaliserende, postmoderne wereld waarin macht en rijkdom zeer ongelijk verdeeld zijn.’ (p.12)

Wat houdt mij bezig als het over reizen gaat? Zowel het macrogegeven als het microgegeven, zowel de ruime context als het individuutje dat zijn rondedansje maakt in die context. Zowel, anders gezegd, Kuifje als Afrika. Ik vind alleszins dat in het reisgebeuren, ook op de jaarlijkse Brugse Reismarkt, te veel over Kuifje en te weinig over Afrika word gesproken.

Als ik al, zoals jij stelt, ‘gedesilluseerd’ zou zijn dan is dat over de macrocontext. Ik heb mij echter nooit illusies gemaakt over de intenties van de Neckermannen, Thomas Cooks, TUI’s e.a. die de belangrijkste industrie ter wereld, het toerisme, in sterke mate mee bepalen. Zij verkopen een product dat goed in de markt ligt. Punt. Zij cultiveren een Shangri-la mythe van Paradijzen Overzee. Zij verkopen tickets naar een plek die niet bestaat. Dat heet winstmaximalisatie. Nada más. Die ontwikkeling lijkt me nefast, maar tegen die reuzen kan je weinig beginnen. Ben ik dan pessimist of gedesilluseerd over het fenomeen ‘reizen’? Ik denk het niet. In een vorig leven ben ik nog atheneumleraar geweest en lid van de Aktiegroep kritisch Onderwijs (AKO). Wij vo(i)nden het onderwijs helemaal niet goed en probeerde er van in de marge wat aan te veranderen. Dat is ook mijn houding nu in verband met reizen. Anders reizen is, zoals ook anders onderwijs, in de huidig dominante context van een globaliserende, postmoderne wereld moeilijk, maar niet onmogelijk. Misschien heb ik in “Ticket naar Shangri-la” - alleen mijn laatste hoofdstuk gaat daarover - daarop wat weinig accent gelegd. Ik heb me voorgenomen om een vervolg te schrijven op dat boek waarin ik vooral aandacht wil besteden aan duurzame vormen van toerisme (kleinschalig, community based).

Wat betekent dat anders reizen voor jou?

De ontmoeting tijdens de reis van vertegenwoordigers uit Eerste en Derde Wereld moet niet altijd negatief zijn. Reizen kunnen ook aangegrepen worden als een nieuwe educatieve en democratische Grand Tour naar een Derde Wereldbestemming. Vreemd gaan is niet alleen even uit het eigen beschermde cocon ontsnappen – dat is puur escapisme, de reis als een vluggertje – maar is tevens een gecompliceerd psychologisch proces om een nieuwe vorm van zijn in de wereld te vinden. Wie zich daaraan durft over te leveren, zal als mens alleen maar rijker uit een reisavontuur komen. Dat is pas ‘reizen om te leren’.

Ook onderwijs zou daar op een systematische manier op moeten inspelen, want, zoals Alain de Botton zeer terecht opmerkt, kan het gevaar van reizen zijn dat we dingen op het verkeerde moment zien. “Voordat we de kans hebben gehad de noodzakelijke ontvankelijkheid daartoe te ontwikkelen, en nieuwe informatie om die reden even waardeloos is en je even snel door de vingers glipt als de kralen van een halsketting zonder snoer.”

De Deense Tvindscholen bouwen in hun programma uitvoerige reizen naar het Zuiden in rond een bepaald thema. Waarom zouden niet alle jongeren na het afsluiten van hun secundair onderwijs in de gelegenheid worden gesteld om een Grand Tour te maken? Vooral Engelse jongeren die ik in Zuidoost Azië tegenkwam en die, reizend en werkend, opschuiven van Singapore over Indonesië naar Australië, maken vaak van zo’n sabbatical period gebruik. Op die manier krijgt reizen het statuut van een soort rite de passage om af te leren wat er aan valse vanzelfsprekendheden vanuit de eigen culturele achtergrond werd opgelepeld. Als men jongeren aanmoedigt tot grenzeloze nieuwsgierigheid, tot het leren omspringen met onzekerheden en twijfels dan wordt reizen een zeer vruchtbaar en emancipatorisch leerproces.

“Wees zo beleefd tegen je leraar als de leraar tegen jullie” is een slogan die jarenlang in mijn klas boven het bord heeft gehangen. Mijn leerlingen konden daar na een tijdje mee omspringen, maar de meeste van mijn collega’s wensten zo’n subversieve uitspraak niet in hun klas te zien. Inderdaad, reciprociteit of wederkerigheid is een begrip waarop geen uitzondering kan worden gemaakt: het geldt voor iedereen, zonder privileges, en in de twee communicatierichtingen. Het gaat om wederzijdse uitwisselingen van ervaringen, indrukken en gevoelens met de andere. Wederkerigheid kan worden beschouwd als het leidinggevende principe om de graad en de ernst van interculturele communicatie tijdens het reizen te kunnen meten. De meeste mensen zijn bevreesd voor echte wederkerigheid omdat het een anarchistische dimensie bevat. Het veronderstelt het afbreken van een machtsrelatie en die geeft men doorgaans niet zo makkelijk prijs. Wie wederkerigheid in het vaandel voert, moet in de spiegel durven kijken waarmee hij door de andere wordt bekeken.

Ook inleefreizen en uitwisselingen via stedenbanden tussen landen uit het Noorden en het Zuiden kunnen een middel zijn om interculturele communicatie op gang te brengen. De Kempense gemeente Mol heeft al twintig jaar een stedenband met het Nicaraguanse stadje Santo Tomás. Via werkbrigades kwamen intussen honderden Mollenaars rechtstreeks in contact met Nicaraguanen uit hun zustergemeente.

Inleefreizen zijn uiteraard initiatieven die in het Noorden worden genomen, maar dan wel in samenspraak met de lokale partner. In die formule verschijnen de mensen uit het Zuiden niet als objecten, maar als daadwerkelijke actoren. Op verschillende plaatsen in de Derde Wereld groeien kleinschalige projecten rond toerisme waar de plaatselijke bevolking zélf het heft in handen neemt. Dat zijn kleine oases van hoop.

